

Pryazhentseva K. V., PhD, an applicant in the Center for Humanitarian Education of National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), capogotti@bigmir.net

Non-triviality dialogue in the context of the conditions of its possibility

This article is devoted to the investigation of dialogue's mechanisms and its conditions of possibility and impossibility. The vital necessity of dialogue in the World transformed by the globalization is very crucial. The process of dialogue is of particular importance for overcoming the national, international or geopolitical crisis situations. This could be applied in particular to the Russian-Ukrainian conflict during which the World political authorities do not stop to emphasize that dialogue is the only way to resolve the conflict. But it has to be taken into account that the dialogue has its own conditions of possibility and impossibility since it is not a trivial process. The fundamental reason of dialogue's non-triviality is the principal non-sufficient determination of discourse as such. In order to reveal the principle indeterminateness of discourse the arguments of L. Wittgenstein, K. Gödel, J. Habermas and N. Luhmann are used in the article.

Keywords: *dialogue, discourse, language, communication, non-triviality, the conditions of possibility, conflict.*

* * *

УДК 261.7

Райчинець А. В.,
пошукач кафедри культурології, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ГУМАНІЗМ МУСУЛЬМАНСЬКОЇ ТЕОЛОГІЇ ФЕТХУЛЛАХА ГЮЛЕНА

Досліджуються мусульманська теологія Гюлена як приклад поєднання ідеалів релігійного консерватизму із ідеями гуманізму, просвітництва, толерантності та діалогу. «Відкритий іслам» Гюлена ґрунтується на поміркованій інтерпретації коранічних та традиційних цінностей ісламської цивілізації, є проектом «ісламської реформації», альтернативним щодо ісламського фундаменталізму. Доводиться, що важливим елементом цієї теології є вчення про любов як духовну основу життя. Особливе значення має любов до людства, яку виявляє духовна еліта «істинних мусульман», вихована у школах Гюлена. Еліту складають люди із «пророчим баченням», які можуть змінювати на краще долю людства і окремих націй, стримуючи «хаос», породжений пристрастями і амбіціями, закладаючи основи для кращого суспільства. Духовне прочитання Корану покликане зобразити Мухамеда як візиря гуманізму, що має на меті культивування певних чеснот, серед яких головними є людяність, толерантність і любов.

Ключові слова: *іслам, християнство, теологія, екуменізм, міжрелігійний діалог.*

В умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів особливого значення набуває проблема перспектив мирного співіснування представників різних релігійних. Подолання екстремістських та фундаменталістичних тенденцій у різних релігіях стає умовою виживання людства. Важливе значення у цьому ключі мають духовні рухи у світових релігіях, які виступають за толерантність, мирне співіснування та екуменічний діалог між вірними різних релігій. В ісламі останнім часом найбільш помітним став рух «Хізмет», який обстоює позицію відкритості, очолюваний відомим духовним лідером Гюленом. Релігієзнавчий аналіз цього руху консервативного релігійного просвітництва неможливий без вивчення релігійних ідей Гюлена. Принциповими є питання про те, чи ґрунтується його вчення про толерантність та діалог на Корані та ісламській традиції, чи реальними є пропозиції Гюлена щодо мирного співіснування (чи вони є лише спробою завоювати довір'я Заходу і приспати його обережність). Конфлікт режиму Р. Ердогана із Гюленом підсилив інтерес до ідей Гюлена та практики руху «Хізмет».

Гуманізм ісламської теології Гюлена не був предметом аналізу релігієзнавців, оскільки у центрі їх уваги перебували генеза та перспективи руху «Хізмет»

у контексті процесів десекуляризації турецького суспільства. Дослідники розходяться у питанні про дійсні цілі руху та його широкої освітньої діяльності, спрямованої на виховання нової еліти у значній кількості країн. Чи є загальною метою служіння людству, як це заявляється Гюленом? Чи можливо метою є захоплення влади у ряді країн? Павло Шликов підкреслює, що «Хізмет» та гюленівські школи – «це не класична ісламська організація, заснована на інфраструктурі медресе, а структура іншого типу, що використовує інструментарій сучасної освіти і буде своєю діяльністю на принципах міжрелігійного діалогу. Спираючись на ці цінності, Гюлен прагне до служіння ісламу через поліпшення його репутації і модернізацію звичної моделі ісламського руху. Обрана Гюленом стратегія розвитку в певному сенсі універсальна – багато християнських місіонерських рухів переживали схожі за змістом перетворення: спочатку вони займалися виключно проповіддю релігії, і їх діяльність носила чисто релігійний характер, але пізніше вони змушені були шукати більш універсальні і гуманістичні форми діяльності, долаючи релігійні стереотипи. Активність сучасних єзуїтських організацій вже не так пов'язана з релігією, як це було за часів пізнього Середньовіччя. У Туреччині та ряді інших ісламських країн школи, відкриті єзуїтами, усувалися від релігійного прозелітизму, займалися розповсюдженням освіти, заснованого на світських нормах і цінностях. Фетхуллахчі успішно переймають і впроваджують саме цей досвід. Сьогодні цей напрям поступово відійшло від релігійної пропаганди і набуло більш гуманістичні обриси, але все з тією ж метою – служіння ісламу» [1, с. 386]. На нашу думку, крім загальних закономірностей непрямого місіонерства через впровадження духовних цінностей в якісній елітарній освіті, потрібно говорити і про гуманістичні ідеї мусульманської теології Гюлена як ключ до розуміння теорії та практики руху «Хізмет». Особливо важливою є об'єктивна релігієзнавча оцінка екуменічного потенціалу теології турецького теолога.

Метою дослідження є аналіз основних положень мусульманської теології Гюлена як прикладу «відкритого ісламу».

Гюлен – турецький суспільний діяч, імам, письменник, засновник руху «Хізмет». Як теолог, притримується загальноприйнятого у Туреччині тлумачення ісламу, але вносить у нього гуманістичні мотиви задля обґрунтування ідеалів просвіти. Не належить до жодного із суфістських тарикатів, але вважає суфізм «душею ісламу». Гюлен притримується тієї точки зору, що наука і релігія не можуть знаходитися у відносинах протистояння, оскільки «книга природи» створена автором Корану. Заняття науковими дослідженнями є різновидом поклоніння Богові, а навчання інших є служінням іншим мусульманам і немусульманам, яке є найвищим покликанням для мусульман, оскільки є найкращим способом сприяти спільному благу суспільства та покращенню духовного і соціального становища в усіх сферах життя. Загальною метою Гюлена є формування системи ісламського гуманізму в теології, яка б стала підґрунтям для просвіти та соціальних змін на краще через діяльність нової еліти, вихованої послідовниками руху «Хізмет» у міжнародній мережі шкіл та ліцеїв.

В центрі роздумів Гюлена – любов як суть життя, яка править усім «без найменшої боротьби за владу» [2, с. 26]. Згідно із турецьким теологом «жодна цінність на Землі не може перевершити або просто суперничати із любов'ю» [2, с. 27]. Слід зазначити, що аксіологія любові не стоїть у центрі коранічної духовності, оскільки лише два місця із Корану говорять про любов Бога до людей і два – про взаємну любов Бога і обраного ним народу [3, с. 251]. На основі власного аналізу знавець ісламу К. Тролль пише: «ми не можемо сказати, що любов Бога до людини і людини до Бога є центральною темою і ісламі. Центром коранічного вчення є єдиний Бог, справедливий і милосердний Суддя. Однак духовна традиції ісламу цілком може спиратися на тему любові» [Там само]. Джерелом вчення про любов для ісламської традиції є суфізм і вчення Аль-Газалі [3, с. 251–252]. Звичайно, на цьому шляху розвитку ісламської теології є деякі труднощі. А саме, в ісламі любов звичайно «сприймається як прагнення до того, а Бог, згідно із ісламським віровченням, вільний від подібної «залежності» [3, с. 252]. Тому в ісламі мова йде переважно про любов людини до Бога, як вираз прагнення наблизитися до Бога, переживаючи екстатичні стани. «При цьому будь-яка можливість єднання між Богом і людиною в ісламі рішуче заперечується» [Там само]. Поставити любов у центр своєї теології Гюлену вдається за допомогою прийняття як нормативного духовного читання Корану і «книги природи». Турецький проповідник стверджує: «Якщо уважно та із щирою вірою прочитати Коран, то ми відчуємо, як, крім чарівливого звуку й мелодії, він є також голосом і подихом любові від самого початку до самого кінця, і місцем зустрічі тієї самої туги за Ним, і моменту возз'єднання з Ним» [3, с. 204]. Цей спосіб розуміння Корану і світу легітимізується як «пророче бачення» всього, що має бути притаманним кожному істинному мусульманину і кожній справжній людині. За Гюленом існування пророків і подібних до них особистостей гостро необхідне для виживання людства. «У наш час світові дуже потрібні високоморальні особистості, які б із глибоким усвідомленням свого служіння Богу змогли б стати провідниками суспільства й нового покоління, на яке сьогодні покладаються великі надії. Такі особистості, які змогли б урятувати людство від столітнього неутра, безвір'я, забуття, анархії й привести до віри, знань і умиротворення. Скільки разів за всю історію, у періоди важких соціальних депресій, такі уми проливали світло на видимі й невидимі аспекти речей, обставин і всього творіння поглинутій духовними, філософськими, соціальними, політичними і моральними кризами людини, відкриваючи шлях її заблудлим думкам і почуттям. Скільки разів людство народжувалося заново, скільки разів по-новому усвідомлювало суть речей і подій, малювало життя яскравими квітами на тлі тьмянних реалій, озвучувало книгу буття чудесними мотивами, глибоко розуміючи й переживаючи її зміст, відкривало й досліджувало таємниці істини, заховані в душі всесвіту, читаючи її рядок за рядком» [3, с. 143]. Гюлен називає ці якості «пророчими» [3, с. 145] і «янгольськими» [3, с. 184], а людей які їх мають – «істинними мусульманами» та «істинними особистостями» [3, с. 133, 184]. За своїм характером властивості «пророчої людини» є такими ж

як властивості генія у І. Канта та німецьких романтиків. Бачити (чи хоча б відчувати) ідеальну основу світової реальності, схоплювати пророчою уявою майбутнє, сприяти розвитку людства – все це властивості та покликання представників нової еліти, яку покликани формувати школи Гюлена. Саме люди із «пророчим баченням» можуть змінювати на краще долю людства і окремих націй, стримуючи «хаос», породжений пристрастями і амбіціями [3, с. 219], закладаючи основи для кращого суспільства [3, с. 204]. За Гюленом «ідеальне суспільство складається із ідеальних особистостей» [3, с. 184]. Але не усі члени суспільства можуть піднятися до висоти духовного пізнання істини. Саме тому особливе значення для розвитку людства має віра [3, с. 223], яка надихає і провідників із пророчим баченням [3, с. 207].

Особливе значення для пророчого служіння людству у проповіді духовних істин має Коран, який сповіщає підготовленим читачам універсальні істини. «Коран був подарований для встановлення гармонії у найширшому розумінні. Він зрівноважив гармонію міжособистісних стосунків, взаємин у родині, суспільстві, у стосунках з усім буттям. Коран вчить своїх прихильників, як стати на шлях до загальної гармонії. Ми ж, помістивши його дух у вузькі рамки своєї логіки, спочатку звузили ці дуже широкі простори й локалізували цей глобальний універсалізм» [3, с. 206]. Гюлен ставить у центр теології любов як сутність духовного і фізичного життя, намагаючись сформувати у своїх послідовників уявлення про нормативність любові до людства, якому вони покликанні служити. Встановлення «суспільної гармонії» та «ідеального суспільства» є метою не лише релігії, але й «метафізики». Під останньою розуміється як вчення та практика суфізму [3, с. 231–240], так і духовна філософія Заходу, наприклад – вчення Б. Паскаля і А. Бергсона [3, с. 210]. На думку Гюлена «в основі майже всіх великих інтелектуальних течій і концепцій, аж до сьогодення, обов'язково є присутнім вплив метафізики й духовного виміру. Адже увесь стародавній світ, як від семітів до іудеїв, від араміїців до туранідів, так і від Тори до Вед, і від Упанішад до Авести й Гат, розвивався й формувався в нетрях метафізики і під прямим впливом духовності й метафізичного виміру. Так розбудовувався й формувався новий світ, від Псалтиря Давида до Біблії й від Корану до сунні. Відкидати героїв метафізики, чії ідеї базувалися на метафізиці Канта, Гегеля, Лейбніца, Джинна та багатьох інших, означає нерозуміння сутності сучасного Заходу» [3, с. 211–212]. Ще більша єдність існує між релігійними пророками, які безпосередньо бачили та відкривали любов як універсальну основу життя. Особливо важливою у цьому відношенні була місія Ісуса Христа і Мухамеда. Гюлен пише: «Із приходом пророків наша планета пізнала й сприйняла любов до істини, яка спрямувала людей до любові Всевишнього й істинного зв'язку з буттям. Вже з першого дня пророчої місії, кожен пророк служив взірцевим вказівником для своїх послідовників, немов султан істинної любові, який своїм способом життя вишив на рушнику любові чудесний приклад для наслідування. У ці часи божественна мелодія танула в морі любові й, отже, знаходила своє справжнє значення й досягала мети своєї місії. Ісус Христос переклав на

музику вірші життя, натхненні любов'ю до людини, і продовжував свою пророчу місію, озвучуючи це почуття в різних проявах. Вінець Роду Людського, як зазначав Фузулі, кажучи «моє слово наче прапор для армії люблячих», удостоїв честі наш тлінний світ, і протягом усього свого благословенного життя служив голосом і подихом цієї любові» [3, с. 204]. Єдність духовного світогляду релігій як ствердження існування невидимої основи дійсності, якою є життя і любов, не заважає Гюлену нагадувати про особливе значення ісламу у зв'язку із тим, що Мухамед є «вінцем пророків». Адже «релігія є тим благодатним джерелом, що живить цей ідеальний тип людини, а Пророк є тим самим милостивим служителем, учителем і найточнішим тлумачем, який дає правильні коментарі, що відповідають божественному походженню релігії» [3, с. 207]. Очевидно, що надання вирішального значення саме пророкам у теології історії Гюлена можливе через виключно велику роль, яку пророки мають в ісламі взагалі. Але при цьому пророче служіння тлумачиться виключно широко, і усі «істинні мусульмани мають «пророчий характер», і саме тому служать утвердженню універсальних духовних цінностей та загального прогресу від дикості до цивілізованості. Виключно велика роль пророку Мухамеда і Корану має забезпечити ортодоксальність теології Гюлена. При цьому турецький проповідник віднаходить у характері Мухамеда риси виключного гуманізму та любові, виступає проти буквалістського фундаменталістичного прочитання Корану, за його «глибоке тлумачення».

Доведення гуманізму Мухамеда у творах Гюлена відбувається через пригадування історій, в яких засновник ісламу проявив себе як милостивий, схильний до солідарності із усіма людьми незалежно від їх віровизнання, етнічної належності, політичних поглядів, особистих симпатій та антипатій. Змалювання портрету Мухамеда як взірця гуманізму має на меті культивування певних чеснот, серед яких головними є людяність, толерантність і любов. Цьому взірцю послідовники Гюлена мають свідомо наслідувати, займаючись систематичним самовихованням і самодисципліною.

«Глибоке» прочитання Корану необхідне для перетлумачення багатьох традиційних концепцій ісламської теології та культури задля утвердження поміркованої версії теологічних поглядів як нормативної. Перш за все це стосується вчення про джихад. Як відомо, джихад – це боротьба за віру, яка всіляко прославляється у Корані, згідно із яким один день на війні за віру краще ста років на молитві, а загибель під час священної війни відкриває рай. Лише один із хадисів розповідає, що при поверненні з війни, Мухамед назвав останню «малим джихадом», а боротьбу із пристрастями прославив як більш важливу, назвавши її «великим джихадом» [5; 4]. У ході розвитку ісламської традиції та зростання духовної культури, концепція «великого джихаду» була впливовою, але сьогодні фундаменталісти піддають її сумніву, як і сам згаданий хадис. Гюлен, навпаки, дає гуманістичне тлумачення навіть «малому джихаду». А саме, він пише: «Малий джихад – це наше активне виконання заповідей і обов'язків ісламу, а великий джихад – це оголошення війни деструктивним і негативним емоціям, думкам нашого еґо (злість, ненависть, заздрість, еґоїзм, гордіня,

зарозумілість і помпезність), які заважають нам досягти досконалості. Оскільки це дуже складний і потребує значних зусиль джихад, то його називають великим джихадом» [3, с. 248–249].

Гюлен систематично нагадує, що оголошення війни в ісламській традиції обумовлене багатьма причинами, без наявності яких ніхто не може ініціювати ані джихаду, ані звичайної війни [3, с. 262–264, 356–357]. «Насправді жодна божественна релігія не була заснована на конфлікті, зважаючи, що ця релігія представлена пророками Мусою, Ісою або Мухаммедом. Навпаки, ці релігії, особливо іслам, суворо заперечують безладдя, інтриги, конфлікти й утиски. Іслам означає мир, безпеку й благоденство. Таким чином, у релігії, яка заснована на безпеці й глобальному мирі, війна й конфлікт є негативними аспектами. Іслам завжди вчить і проповідує мир і досконалість. Тільки у виняткових випадках передбачається право на самооборону, точно так само, коли організм намагається позбавити себе від мікробів, які попали до нього, але й це повинно бути зроблене тільки згідно з певними жорсткими рамками й принципами. Іслам розглядає війну як крайній засіб. Були встановлені певні правила для чіткої регламентації і максимального обмеження її використання. Наприклад, іслам бере правосуддя й мир в усьому світі за свою основу: «І нехай ваша ненависть до кого-небудь не веде вас до пристрасті. Будьте прихильними до справедливості, тому що вона ближче до богобоязні» (Коран, 5:8). Іслам розвинув лінію захисту, засновану на певних принципах, яку схвалює й сучасна правова система, щоб захистити свободу віросповідання, життя, власності, розуму й нащадків. На відміну від ісламу, християнство, як релігія, побудована на принципах чистої любові, із самого початку категорично засудило війну, але не встановило правил щодо війни, цієї людської й історичної дійсності, якої потрібно всіляко уникати» [3, с. 356–357]. Звичайно, посилення на історичну практику миролюбства ісламських діячів минулого часто містять певні перебільшення [3, с. 362]. Однак, в цілому позитивним слід визнати намір Гюлена зобразити мир як норму, а війну як маргінальну девіацію.

Єдиним джерелом релігійного фундаменталізму та атеїзму турецький вважає незнання або поверхові знання у області релігії та науки. Єдність неутвта і напівзнання є тим ґрунтом для девіацій, яким користаються лідери заради власних корисливих цілей [3, с. 335]. Злидні, духовна криза людства, конформізм сприяють цим девіаціям [3, с. 335, 336, 361]. Лише лідерство свідомих просвічених віруючих людей, які безкорисно служать людству та впроваджують в життя універсальні цінності, здатне спасти світ та окремі нації [3, с. 352–360].

Гюлен вважає, що релігійний та культурний розвиток, який має наслідком побудову ідеального суспільства із толерантними відносинами усіх його членів, є станом цивілізованої зрілості («дорослості»). Загрози суспільного «хаосу», тероризму, релігійних конфліктів виникають внаслідок антропологічної кризи, суть якої у впадінні націй в стан інфантильності («дитинства») чи агресивності («підлітковості»). Нації, які не піднялися у власному культурному розвитку до щабля високої духовності та гуманістичної зрілості не здатні визначати самостійно власне існування, а слідує надв'язуваним ззовні шаблонам [3, с. 214].

Висновки. Релігієзнавчий аналіз основних елементів мусульманської теології Гюлена доводить, що основними елементами цього вчення є аксіологія любові, теорія толерантності та міжрелігійного діалогу. Гюлен доводить, що терпимість належить до числа традиційних мусульманських чеснот. Фундаменталістичні обґрунтування необхідності перманентного джихаду є викривленим розумінням ісламу, яке суперечить нормам законодавства «золотого віку» перших халіфів. Гюлен доводить, що теорія зіткнення цивілізацій є помилковою, оскільки релігійно-гуманістична єдність цивілізованих народів є реальністю, яка протистоїть маргінальним явищам крайнього фундаменталізму та вульгарного секуляризму, що породжують ідеології війни, громадянських конфліктів і терору. Для обґрунтування гуманістичного тлумачення ісламу Гюлен застосовує положення суфізму, який називає «душею ісламу». В цілому, теологія Гюлена є різновидом гуманістичного консерватизму, який є найбільш перспективним напрямком в ісламській теології та ідеології, може сприяти реалістичному діалогу ісламу та християнства.

Список використаних джерел

1. Шлыков П. Направления и динамика процесса десекюляризации в Турции / Павел Шлыков // Монтаж и демонтаж секулярного мира. – Москва: РОССПЭН, 2014. – (Московский центр Карнеги). – (Религия в Евразии). – С.362–402.
2. Гюлен Ф. Диалог і толерантність / Гюлен Фетхуллах; з тур. пер. О. Зубань, В. Підвойний. – К.: Вид-во Жупанського, 2012. – 376 с.
3. Тролль К. Вопросы мусульман – ответы христиан / Пер. з нем. – К.: Дух і літера, 2011. – 280 с.
4. Муткогло И. Джихад большой и малый / Иван Муткогло // Ислам-ру. – Режим доступа: <http://www.islam.ru/content/obshchestvo/41418>.
5. Ялыкапов А. Джихад / Ахмет Ялыкапов // Постнаука. – Режим доступа: <https://postnauka.ru/faq/40819>.

References

1. Shlyikov P. Napravleniya i dinamika protsessy desekulyarizatsii v Turtsii / Pavel Shlyikov // Montazh i demontazh sekulyarnogo mira. – Moskva: ROSSPEN, 2014. – (Moskovskiy tsentr Karnegi). – (Religiya v Evrazii). – S.362–402.
2. Nyulen F. Dialoh i tolerantnist' / Nyulen Fetkhullakh; z tur. per. O.Zuban', V. Pidvoynyy. – K.: Vyd-vo Zhupans'koho, 2012. – 376 s.
3. Troll K. Voprosyi musulman – otvetyi hristian / Per. z nem. – K.: Dukh i litera, 2011. – 280 s.
4. Mutkoglo I. Dzhihad bolshoy i malyiy / Ivan Mutkoglo // Islam-ru. – Rezhym dostupu: <http://www.islam.ru/content/obshchestvo/41418>.
5. Yalyikapov A. Dzhihad / Ahmet Yalyikapov // Postnauka. – Rezhym dostupu: <https://postnauka.ru/faq/40819>.

Raychinets A. V., competitor of the Department of Cultural Studies, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Humanism of Muslim theology of Fethullah Gulen

The article examines Gulen's Muslim theology as an example of a combination of the ideals of religious conservatism with ideas of humanism, enlightenment, tolerance and dialogue. «Outdoor Islam» of Gulen is based on a moderate interpretation of Koranic and traditional values of the Islamic civilization, it is a project of «Islamic Reformation» alternative to the Islamic fundamentalism. It is proved that an important element of this theology is the doctrine of love as a spiritual basis of life. Of particular importance is the love of humanity, which is the spiritual elite of «true Muslims», educated in Gulen schools. Elite is composed of people with a «prophetic vision» that can change for the better the destiny of mankind and of individual nations, holding the «chaos» generated by the passions and ambitions, laying the foundations for a better society. Spiritual reading of the Koran meant to portray of Muhammad as a model of humanism, it aims to cultivating certain qualities, among which are the main humanity, tolerance and love.

Keywords: Islam, Christianity, theology, ecumenism, inter-religious dialogue.

* * *

УДК 1(091)(4/9)

Рамазанова Б. И.,
диссертантка кафедри «История философии
и культурологии» факультета социальных наук
и психологии, Бакинский государственный университет
(Азербайджан, Баку), matlabm@yandex.ru

ИДЕИ ПАТРИОТИЗМА В ТВОРЧЕСТВЕ ГУСЕЙНА ДЖАВИДА

Проанализированы понятия Родины и патриотизма в творчестве выдающегося Азербайджанского драматурга и поэта Гусейна Джавида (1882–1941). Отмечено, что в джавидовском понимании патриотизма сильны альтруистические стремления, то есть мотивы пожертвования своими личными интересами ради общественных благ и интересов Родины. В нем отсутствует этнический эгоизм, неприязненное отношение к другим народам и расам; наоборот, в нем явственно присутствует общечеловеческая любовь. Согласно Джавиду, человек не может быть патриотом, служа лишь своему народу; каждый человек вместе со своим народом должен трудиться ради всего человечества. Патриотизм Джавида и тесно связанное с ним понимание героизма зиждились на единстве силы и разума.

Ключевые слова: Гусейн Джавид, Азербайджанская литература, патриотизм, общечеловеческие ценности, гуманизм, идеал героизма.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Патриотизм является одним из краеугольных этических принципов, занимающим важное место в этических и общественно-политических воззрениях Гусейна Джавида. Выдающийся поэт и драматург любил Азербайджан, азербайджанский народ неиссякаемой любовью; нравственный принцип служение народу, пронизывающий всю жизнь великого поэта, он старался внушить своим соотечественникам.

Верный друг молодости Г. Джавида, ставший впоследствии литератором, много лет поработавший на должности заведующего кафедрой Восточной литературы Московского Государственного Университета, профессор Азиз Шариф в своих воспоминаниях о поэте писал:

«Среди писем, отправленных из Стамбула моему отцу (имеется в виду известный просветитель Гурбанали Шарифов, питавший большие надежды к литературным перспективам юного Джавида), было и стихотворение на персидском языке, написанное под псевдонимом Гусейн Салик. В данном стихотворении Гусейн Джавид дает свое научно-поэтическое объяснение к понятию любовь к родине. Он заявляет, что с того времени, как он осознал жизнь, эта любовь доминирует в его существовании, душе, мыслях. При этом любовь к родине – не только чувственное составляющее человека, но и само по себе есть вопрос сознания, мышления. Другими словами, она не является переходящим, эмоционально поверхностным состоянием, будучи чисто вопросом познания. С этой точки зрения понятие патриотизм у Джавида лишен особенностей пустословия, он (патриотизм) воспринимается как система мышления и рассуждения, прошедшая проверку разумом. Патриотизм, таким образом, не только чувствительный, но и сознательный процесс. В джавидовском понимании родины и патриотизма присутствует и нечто сокровенное, божественное. Он, намекая на то, что патриотизм является божественной, святой, сакральной любовью, строкою «любовь к Отчизне велена пророком» еще раз подчеркивает святость понятия Родины, доставшееся нам в наследство от пророка Ислама. Джавид, связывая благоустройство, благосостояние родины с глубокой привязанностью